

УДК 351:330.341.1

Н. В. Бондарчук,
к. е. н., доц. здобувач кафедри маркетингу.
Дніпропетровський державний аграрний університет

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО І МОЖЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто можливість застосування кластерного підходу з метою підвищення конкурентоздатності економіки з урахуванням концепції державно-приватного партнерства.

Ключові слова: держава, політика, кластер, кластерна стратегія, державно-приватне партнерство.

ВСТУП

Україна має значний інтелектуальний потенціал, щоб підняти конкурентоздатність як країни, так і всіх регіонів, використовуючи кластерну модель виробництва, що дуже важливо в часи глобалізації і пріоритетного розвитку економіки знань. Кластерний розвиток як чинник активізації регіонального економічного розвитку є характерною ознакою сучасного стану управління економічними процесами в адміністративно-територіальних утвореннях. Світовий досвід кластеризації економіки показав, що вона вирішально впливає на процеси посилення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності. Інноваційна економіка, яка формується на сучасному етапі, орієнтується на пріоритетність розвитку кластерів, які визнані однією з ефективніших виробничих систем епохи глобалізації. В цьому полягає новий економічний феномен, який дозволяє протистояти натиску глобальної конкуренції й належно відповідати вимогам національного і регіонального розвитку, що підтверджує актуальність проблеми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток теорії та методології державного управління зробили такі відомі вчені в даній галузі, як В. Авер'янов, О. Амосов, Г. Атаманчук, В. Бабасєв, В. Бакуменко, А. Дєгтяр, В. Дзюндзюк, О. Іванов, В. Корженко, М. Круглов, В. Мартиненко, Н. Нижник, Г. Одінцова, В. Малиновський, Н. Рудницька, С. Серьогін, О. Федорчак та ін. Теоретичні, методичні та практичні питання інноваційного розвитку територій, в тому числі в промисловій галузі з використанням кластерного підходу, досліджувались як вітчизняними вченими (О. Амоша, Є. Безвушко, О. Вєтров, Н. Внукова, М. Войнаренко, В. Геєць, В. Горник, М. Долішній, В. Золотарьов, Д. Карамішев, О. Крайник, А. Кузнецов, М. Латинін, Е. Ленський, В. Мамонова, В. Новицький, В. Семиноженко, С. Соколенко, Ю. Тарасенко, В. Федоренко та ін.), так і зарубіжними науковцями (М. Бєст, А. Лєш, С. Бруско, Р. Грєхем, Д. Дєрвєнт, С. Пєппєр, М. Пєртєр, Б. Робсон, С. Розєнфєльд, П. Рєувинєн, Й. Шумпєтер та ін.). Віддаючи належне науковій значущості праць вітчизняних та зарубіжних фахівців у зазначеній сфері, залишаються невизначеними питання щодо формування держав-

ної політики на основі кластерного підходу з урахуванням концепції державно-приватного партнерства.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Виходячи з актуальності теми дослідження, обґрунтуємо необхідність застосування кластерної стратегії державної політики розвитку інноваційного потенціалу регіонів з урахуванням концепції державно-приватного партнерства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження, проведені С. Соколенком, показали, що кластери в сучасних умовах посилення конкуренції на глобальних ринках є фундаментальною організаційною основою для реалізації ключових принципів становлення національної та регіональної економіки і відповідної розробки стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Розуміння конкурентних переваг нових виробничих систем та активне формування регіональних інноваційних кластерів відкриває перед регіонами нові перспективи динамічного економічного розвитку та успішного подолання "викликів" з боку конкурентів [4].

Ефективність кластерної моделі досягається за рахунок інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємобміну інформацією, знаннями, ноу-хау та патентами. Підтвердженням цьому є думка Н. Тарнавської, що "...сьогодні на перше місце в геоекономічній конкуренції вийшли інтегровані бізнес-групи, які об'єднують інноваційні проекти і велике виробництво та здійснюють свою діяльність на основі ділових мереж" [2].

Кластери — це своєрідні комплекси підприємств, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління, профспілок, громадських організацій тощо, які пов'язані технологічним ланцюжком і доповнюють один одного. Специфікою кластерних структур є широка участь у них гнучких підприємницьких структур малого і середнього бізнесу, що активно сприяють формуванню інноваційних "точок зростання".

Застосування кластерного підходу передбачає формування кластерів на певних територіях з підприємств, що виконують різні функції, але об'єднані одним технологічним процесом, результатом якого є кінцевий продукт, створений зусиллями всіх учасників процесу, почи-

наючи з тих, хто займався науковими розробками та підготовкою кадрів, і закінчуючи технологіями, пакувальниками та дилерською мережею. Цей підхід заснований на врахуванні позитивних синергетичних ефектів регіональної агломерації, мережевих принципах організації господарського процесу та дифузії знань і вмінь за рахунок міграції персоналу. Крім того, відсутні кордони між секторами та видами діяльності, які, в свою чергу, розглядаються як взаємопов'язані та взаємодоповнюючі. На сьогоднішній день кластеризація саме і є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії ударам глобальної конкуренції з боку монопольних ТНК.

Перевага і новизна кластерного підходу полягають у тому, що він надає високої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку. Крім того, він пропонує ефективні інструменти для стимулювання регіонального розвитку.

Що ж дає кластерна модель для покращення загального економічного стану будь-якої країни і підвищення її національної конкурентоспроможності?

У роботах з кластерної проблематики М.Портера впливає три основні групи вищезазначених характеристик [3]:

1) кластери підвищують продуктивність підприємств у тій місцевості, де їх створено;

2) кластери збільшують темпи інновацій і визначають їх напрямки, тому створюють фундамент для майбутнього економічного зростання;

3) кластери стимулюють створення нових підприємств, а ця обставина сприяє збільшенню та посиленню кластеру.

Крім того, учасники кластера здійснюють інвестиції в спеціалізовані, але споріднені технології, інфраструктуру, людські ресурси, що веде до масового виникнення нових фірм. Таким чином, кластери є причиною великих капіталовкладень, тобто стає чимось більшим, ніж проста сума окремих його частин.

Одним із напрямів інноваційного розвитку регіонів України має стати створення умов для модернізації промисловості і підтримки розвитку конкурентоспроможних у глобальному ринку територіальних виробничих кластерів. На сьогодні, якщо говорити про структуру українського експорту, виробничих кластерів, конкурентоспроможних у глобальному масштабі, практично немає. При цьому їх поява виступає умовою знаходження Україною довгострокової конкурентоспроможності, а отже, стимулювання виникнення економічних кластерів повинно належати до числа пріоритетів державної політики регіонального розвитку. Крім того, територіальні виробничі кластери повинні стати формою інтеграції та підтримки малого і середнього бізнесу. Тобто традиційні макроекономічні і галузеві підходи до розвитку малого і середнього бізнесу необхідно доповнити регіональним, що проявляється у формуванні територіальних виробничих кластерів.

Зауважимо, що кластерний підхід більше відповідає мінливій природі суперництва ринкових інноваційних систем. Саме тому розвиток кластерів викликаний необхідністю створення нового класу виробничих систем в умовах глобалізації.

Слід зазначити, що саме кластерні моделі в умовах, з одного боку, глобалізації і бурхливого розвитку

новітніх технологій, а з іншого — світової фінансової кризи дозволяють ефективніше використовувати наявні можливості основних галузей для прискорення розвитку економіки та відновлення її здатності випускати конкурентоспроможну продукцію.

Разом з тим, участь органів державної влади у діяльності кластерів сприяє швидкому розповсюдженню власного досвіду та впровадженню зарубіжного досвіду в систему управління інноваційним розвитком. Кластери також стимулюють та сприяють інноваційному розвитку промислового виробництва, оскільки в умовах кластера більша вірогідність реалізації інноваційних можливостей, наявність великої кількості постачальників та інститутів, здатних генерувати знання, а також значно полегшене та доступне проведення експериментів в рамках наявних місцевих ресурсів. Крім того, в рамках кластера значна роль відводиться органам державної влади, яка знаходить своє відображення в процесі розробки та реалізації державної політики, розробки та фінансування програм інноваційного розвитку окремих промислових потужностей або навіть окремих галузей промисловості.

Часто кластер стає обличчям регіональної економіки, стійким до зовнішніх впливів саме через взаємовигідну кооперацію і спільні інтереси. Використання кластерів виступає як форма співпраці місцевих органів влади, підприємств та організацій, ділових кіл регіону [2].

Вважається, що кластери виникають, в першу чергу, у регіонах, які володіють специфічними перевагами для розміщення компаній, що працюють в тій або іншій галузі, а також можуть сприяти встановленню зв'язків та співробітництва між ними. Зауважимо, що кластери використовують свій економічний потенціал, коли вони мають надійні зв'язки з ринком та іншими кластерами, а також коли учасники кластерів співпрацюють заради зміцнення цих зв'язків та узгодження своїх рішень, які не спрямовані на те, щоб порушити збалансовані ринкові відносини.

Слід зазначити, що політика регіональних органів влади є визначальною для поліпшення існуючого бізнес-середовища. Кластерні ініціативи та концентрація уваги на кластерах як на механізмах забезпечення інновацій та економічного зростання можуть суттєво підвищити ефективність регіональної політики у сфері інновацій.

Незважаючи на те, що економічні кластери є досить новим явищем в Україні, завдяки численним перевагам, які надає співпраця та організація господарської діяльності такого роду, вони активно розвиваються в багатьох регіонах нашої країни. Піонером кластерного розвитку став Подільський регіон України, а саме Хмельницька область, де вперше в Україні виникли кластери в сучасному розумінні. На сьогодні в області працює 6 кластерів: швейний, туристичний, будівельний, харчовий, продовольчий та сільського туризму.

З 1998 по 2006 роки сфера розвитку економічних кластерів в Україні суттєво розширилася. До Поділля в подальшому приєдналися й Івано-Франківська область, де сьогодні діють кластери туризму та декоративного текстилю; Черкаська область з кластером транспортних перевезень; Житомирська — кластер добування та переробки каменю; Полтавська область — кластер з виробництва екологічно чистої продукції, Одеська область — винний кластер; Харківська область — машинобуд-

івний кластер та Рівненська область — кластер з деревообробки.

Загалом ініціаторами створення кластера повинні виступати суб'єкти господарської діяльності. Натомість місцеві органи державної влади зобов'язані визначити концептуальні основи взаємодії з іншими секторами, а сам процес має бути налагоджений таким чином, щоб громадські, наукові, освітні організації та бізнес-структури стали надійними партнерами в прийнятті управлінських рішень. У процесі формування ефективного кластера регіону важливим є залучення громадських, наукових, освітніх та бізнес-структур до управління сферою діяльності, де сформований кластер. Після здобуття Україною незалежності, одночасно з процесами формування ринкового середовища, започаткування підприємницької діяльності виник і набув розвитку громадський рух підприємців, який порушив питання взаємодії і співпраці органів виконавчої влади з громадськими організаціями підприємців. Важливою ланкою в загальній структурі механізму співпраці органів державного управління і громадських організацій підприємців стали регіональні громадські колегії. До їх складу належать представники громадських об'єднань підприємців, юристи, представники наукових кіл, місцевої влади, засобів масової інформації, керівники представництв Держкомпідприємництва. За інформацією, що надходить від підприємств, їх об'єднань та від уповноважених Держкомпідприємництва, рішення регіональних громадських колегій беруться, як правило, до уваги та виконуються, що свідчить про позитивне ставлення місцевої влади до їх діяльності в більшості регіонів. Громадські структури підприємців мають бути інтегровані в процес прийняття рішень, що стосуються їхньої діяльності. Вони повинні стати органічною складовою державної виконавчої влади на обласних та районних рівнях — своєрідним "містком" для органів влади і бізнесу.

Серед усіх переваг кластерного підходу найбільш важливою є доступ до інновацій, знань та ноу-хау. В економіці, заснованій на знаннях, яка визначається наукомісткими традиційними галузями та галузями, що виникають, — компанії шукають свою основну конкурентну перевагу в ідеях і талановитих кадрах, якої вимагає географічна близькість до кваліфікованих колег, найкращих постачальників, що оцінюють споживачів, висококваліфікованих людських ресурсів, досліджень та інструментів розвитку, а також лідерів галузі. Спеціальні знання галузі та ноу-хау акумулюються та розповсюджуються через підприємницькі сфери та інноваційні компанії. Кластерний підхід швидше дає компаніям інформацію про переваги в технологіях та зміни у вигодах покупців та споживачів. Водночас він зменшує витрати на транзакції.

Отже, економіка, що формується на основі кластерів, — це модель конкурентоздатної та інвестиційно привабливої економіки, що забезпечує високий рівень та якість життя населення. Кластери потрібні, бо: процеси інновації вимагають ресурсів і компетенції, які перебувають часто за межами окремо взятої компанії; кластери — це: сполучення конкуренції та співробітництва, "колективна ефективність", "гнучка спеціалізація"; використання ефектів масштабу; полюси зростання; кластери — частина більш широкої концепції конкурентоздатності. Кластерні механізми або локальні мережі територіально-виробничі системи є джерелами та фа-

кторами економічного зростання територій.

Одним з напрямів державної політики є створення технологічних кластерів, які, на відміну від інноваційно-виробничих (ідея їх створення нині потужно насаджується Держінвестицій), здатні значно впливати на конкурентоспроможність економіки країни завдяки можливості запуску механізму впровадження перспективних (шостого технологічного укладу) технологій, науковий рівень розробок яких в Україні відповідає світовому (наприклад, клітинні біотехнології, що вже сьогодні набувають застосування в багатьох галузях економіки; нанотехнології, виробництво нових матеріалів; інформаційні технології тощо). Підтримувати наявні кластери і сприяти виникненню нових — завдання сучасної промислової політики України.

Інноваційний кластер формує певну систему поширення нових знань і технологій, забезпечує прискорення процесу трансформації винаходів у інновації, а інновацій у конкурентні переваги, розвиток якісних стійких зв'язків між всіма його учасниками. Виникнення таких кластерів — закономірний процес за наявності спільної наукової та виробничої бази.

Стимулювання процесу формування інноваційних кластерів є необхідною складовою регіональної економічної політики. При цьому важливі такі основні фактори, як удосконалення системи утворення та професійної підготовки, створення можливостей для інновацій, удосконалення інституціонального середовища та системи поширення знань і технологій.

Таким чином, розробка нової концепції технологічного трансферу в регіональній інноваційній системі пов'язана з розвитком системи регіональних інноваційних кластерів. Однак важливо розуміти, що кластери, як і будь-яка інша приваблива ідея, можуть принести результати тільки тоді, коли вони вписані в більше широкий контекст стратегій економічного розвитку. Інноваційний кластер, будучи найбільш ефективною формою досягнення високого рівня конкурентоспроможності, являє собою неформальне об'єднання зусиль різних організацій (промислових компаній, дослідницьких центрів, індивідуальних підприємців, органів державного управління, громадських організацій вузів і т. д.).

Отже, поширюючи ідею формування кластерної стратегії державного управління розвитком інноваційного потенціалу регіонів, пропонуємо наступну схему взаємодії держави та елементів кластера (рис. 1).

Об'єднання в інноваційні кластери на основі вертикальної інтеграції формує не спонтанну концентрацію різноманітних технологічних винаходів, а суворо орієнтовану систему поширення нових знань, технологій і інновацій. При цьому формування мережі стійких зв'язків між всіма учасниками кластера є найважливішою умовою ефективною трансформації винаходів в інновації, а інновацій — у конкурентні переваги. Кластери інноваційної діяльності створюють новий продукт або послугу зусиллями декількох фірм або дослідницьких інститутів, що дозволяє прискорити їхнє поширення по мережі ділових взаємозв'язків. Інноваційна структура кластера сприяє зниженню сукупних витрат на дослідження й розробку нововведень із наступною їхньою комерціалізацією за рахунок високої ефективності виробничо-технологічної структури кластера. Це дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати іннова-

ційну діяльність протягом тривалого часу.

Отже, в основу кластерної політики покладені сфери діяльності, які складають основу перспективної спеціалізації економіки регіону та мають високий потенціал росту та конкурентоспроможності.

На кожному етапі взаємодії підприємницьких структур — учасників кластера — та органів державної влади повинна здійснюватись періодична оцінка результативності співпраці щодо прийняття управлінських рішень із метою активізації господарської діяльності підприємств, учасників кластера, оскільки така участь породжує соціальну відповідальність підприємництва та політичну відповідальність представників місцевих органів влади. Загалом процес залучення громадських, наукових, освітніх організацій та бізнес-структур до участі в туристичному кластері можна визначити за етапами:

- 1) пошук партнерів (громадських, наукових, освітніх та бізнес-структур) за критеріями відбору;
- 2) контроль за виконанням рішень місцевих органів державної влади;
- 3) опосередкована участь у прийнятті управлінських рішень;
- 4) безпосередня участь у прийнятті управлінських рішень.

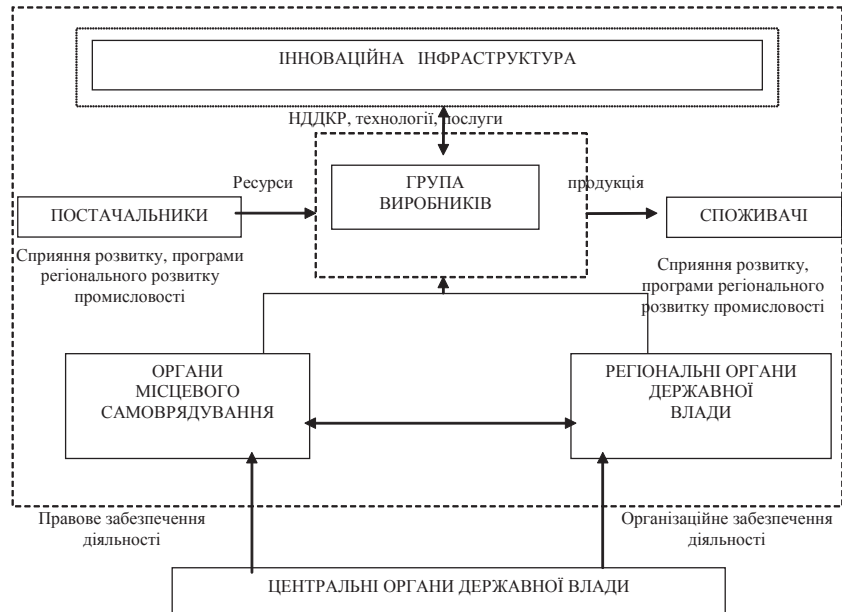
Пріоритетним у доборі партнерів до участі в прийнятті управлінських рішень має бути спеціалізація громадських, наукових, освітніх та бізнес-структур. Громадські організації можуть бути спеціалізованими (сфера впливу в конкретній галузі), зокрема секторальні, які об'єднують суб'єктів за окремими видами економічної діяльності, а можуть здійснювати діяльність в інших сферах суспільного життя, прямо чи опосередковано впливаючи на розвиток економіки регіону. Загалом формування і розвиток кластерів призводить до об'єднання інтелектуальних і підприємницьких можливостей, та, окрім того, забезпечує такі переваги: підвищення конкурентоспроможності економіки, активізацію інноваційних процесів і реальних механізмів узгодження інтересів влади, бізнесу, науки та освіти при розробці стратегії розвитку як на рівні окремого суб'єкта господарювання, учасника кластера, так і на рівні регіону і країни.

ВИСНОВКИ

Для застосування кластерного підходу при формуванні державної політики в Україні необхідно здійснити наступні заходи:

1. Розробити та затвердити довгострокову програму інноваційного розвитку на 10 та 25 років.
  2. Розробити та затвердити закони: про венчурну діяльність в інноваційній сфері та про пріоритетні напрями об'єднання державно-приватного партнерства та зусиль в кластеризації економіки.
- З точки зору кластерних систем необхідно:

ТЕХНОЛОГІЧНИЙ КЛАСТЕР

Рис. 1. Схема взаємодії держави та елементів технологічного кластера

- розробити Національну програму конкурентоздатності на основі кластерної моделі (також для регіонів);
- створити Загальноукраїнську науково-методологічну Раду з кластеризації (з відділеннями в областях);
- у кожному регіоні провести аналіз конкурентоспроможності на основі кластерів;
- створити інформаційно-аналітичну систему для учасників кластерних об'єднань;
- розробити показники ефективності діяльності кластерів;
- визначити джерела фінансування програм з боку держави;
- сприяти формуванню інфраструктури інноваційного розвитку та інститутів підтримки кластерів;
- сприяти співпраці українських кластерів з кластерами ЄС, СНД;
- в університетах (вузах) ввести програми підготовки фахівців для кластерних об'єднань.

Література:

1. Бутник О.О. Використання потенціалу формування інноваційного розвитку в сучасних економічних умовах / О.О. Бутник // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 4. — С. 18—21.
2. Войнаренко М. Концепції кластерів — шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. — 2000. — № 1. — С. 29—31.
3. Портер М.Е. Конкуренція. / М.Е. Портер. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. — 608 с.
4. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. — К.: Логос, 2004. — 848 с.
5. Тарнавська Н.П. Зміна природи і способу функціонування підприємства як чинник формування інноваційного типу його конкурентної поведінки / Н.П. Тарнавська [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eme.ucoz.ua/publ/zbirniki/22_ji_2010/ *Стаття надійшла до редакції 17.02.2011 р.*